

KİST

688,584 ve zeytinyağı kıstı 635,616 gram kaldırırdı (JA, CCXII [1928], s. 146-147).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzîbü'l-luġa, “kşt” md.; *Tâcû'l-'arûs*, “kşt” md.; C. T. Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 1688; Ksenophon, *Anabasis* (trc. Tanju Gökçöl), İstanbul 1998, s. 30; Epiphanius, *Epiphanius' Treatise on Weights and Measures: The Syriac Version* (ed. J. E. Dean), Chicago 1935, s. 13-14, 54-55, 65-66; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed Amâre), Beyrut 1409/1989, s. 460; Huneyn b. İshak, *el-Muhtâşar fi'l-evzân ve'l-ekyâl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/4, vr. 67^b; Belâzürî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 131, 182, 216; Kustâ b. Lükâ, *Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 71^a-72^a; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, VI, 264; Sülf, *Edebü'l-küttâb*, s. 217; Muhammed b. Ahmed el-Hârîzmî, *Meġâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342/1923, s. 11; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 460; İbn Sinâ, *el-Kânûn fi't-ṭib*, Bulak 1294 → Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), III, 441; Muhammed b. Behrâm el-Kalânîsî, *Akrâbâzinü'l-Kalânîsî* (nşr. Muhammed Züheyr el-Bâbâ), Halep 1403/1983, s. 292, 296; Mahzûmî, *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Minhâc fi 'ilmi ħarâci Mışr* (nşr. Cl. Cahen), Kahire 1986, s. 29; İbnü'l-Cevzî, *Ġarîbü'l-ħadiş* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1985, II, 242-243; Mûhezzebüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Baġdâdî, *el-Muhtârât fi't-ṭib* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1417/1996, II, 336; Ebû'l-Münâ Dâvûd b. Ebû Nasr Kûhîn el-Attâr, *Minhâcü'd-dükkân* (nşr. Hasan Zagle), Frankfurt 1417/1997, s. 145, 146; İbnü'l-Kuf, *el-'Ulme fi'l-cirâħa* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1417/1997, II, 235; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-ħisbe* (nşr. R. Levy), London 1938, s. 228; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Krawulsky), s. 80-81; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-aqyise ve'l-mekâyil ve'l-evzân*, Kahire 1309, s. 84-85, 86, 87, 88; A. E. Berriman, *Historical Metrology*, London-New York 1953, s. 127, 129, 130; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 50; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Ĥarâc ve'n-nüzumü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 320; M. Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-aħkâmü'l-fıkhıyyetü'l-müte'allika bihâ*, [baskı yeri yok] 1404/1984 (Matbaatü's-saâde), s. 162-163, 183, 230; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bulġatü's-sâlik li-Akrabi'l-mesâlik* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, II, 201; E. T. Rogers, “Unpublished Glass Weights and Measures”, *JRAS*, X/1 (1877), s. 99-102; M. H. Sauvaire, “A Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibin (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)”, a.e., XII/1 (1880), s. 113, 114; a.mlf., “Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes”, *JA*, VII (1886), s. 439-444; K. J. Basmadjian, “Poids et mesures chez les anciens arméniens”, a.e., CCXII (1928), s. 146-147; Mahmûd Ferve, “el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis ħilâle'l-ħarneyn eş-şâmin ve't-tâsi' 'aşer”, *el-Mecelletü't-târîħıyyetü'l-'Arabıyye li'd-dirâsâti'l-'Osmaniyye*, sy. 7-8, Zaġvân 1993, s. 252; E. Ashtor, “Makâyil”, *EP* (İng.), VI, 119.

CENGİZ KALLEK

KIŞR

(القشر)

Tasavvufta bâtm ilminin (lûb) karşıtı olan zâhir ilmi (şeriat) için kullanılan bir terim (bk. LÜB).

KITA

(قطعة)

İran ve bilhassa Türk edebiyatında kullanılan bir nazım şekli.

Sözlükte “parça, kısım” anlamına gelen **kıt'a**, Arap şiirinde mâna bütünlüğü taşıyan aynı vezin ve kafiyedeki beyitler topluluğu için kullanılmaktadır (Tehânevî, III, 1200-1201). Bazı çağdaş araştırmacılar ise kitayı kasideden ayrılmış iki - altı beyitlik bir parça şeklinde açıklamaktadır (Meddî Vehbe - Kâmil el-Mühendis, s. 164). Tehânevî, kıta için Türk şiirinde kullanılan nazım şeklini hatırlatan bir ifade ile, “Vezin ve kafiyeleri aynı, matla'ları olmayan, kafiyeleri ikinci mısralarında bulunan iki - altı beyitlik nazımdır” demektedir. Eski Arap şairlerinden intikal eden bazı kısa manzumeler arasında uzun şiirlerden kalmış parçalar kadar kıta şeklinde söylenmiş kısa şiirler de vardır. Daha sonraki dönemlerde aşka dair konularla dinî, felsefî konuların işlendiği kıtaların çıkış noktası bu şiirler olmuştur (Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 74). Öte yandan Bağdat'ta bilhassa ramazan gecelerinde halk diliyle söylenen şarkılar da aslında kıta şeklindeydi (DîA, III, 290).

İran edebiyatında kıta, İranlılar'ın İslâmiyet'i kabul ettiği tarihlerden itibaren hem kasideden ayrılmış parçalar hem de

müstakil bir nazım şekli olarak kullanılmıştır (İs'ad Abdülhâdî Kındîl, s. 229). Müstakil kıtalar en az iki, en fazla yedi ilâ on beyit kadardır. Nâdiren yirmi, otuz, hatta elli beyitlik kıtalar da bulunmaktadırlar (Hüseyn Rezmecû, s. 32). Ahlâkî mevzular yanında öğüt, medih, ağıt gibi konuların da ele alındığı bu şiirlerin özel bir vezni bulunmamakta, ancak beyitlerin ikinci mısraları birbiriyle kafiyeli olmaktadır. Kıtalar divanlarda genellikle “mukattaât” başlığı altında toplanmıştır. İran edebiyatında Rûdekî, Nâsır-ı Hüsrev, Senâî, Evhadüddîn-i Enverî, Abdurrahman-ı Câmî, İbn Yemîn, son dönemde de İrec Mirza, Ferruhî-i Yezdî ve bilhassa Pervîn-i İ'tisâmî kıta yazan önemli şairlerdendir.

Türk edebiyatında kıta İran edebiyatındaki benzer özellikler gösteren, iki veya daha çok beyitten meydana gelmiş bir nazım şekli olup matla' ve mahlası (taç beyti) bulunmayan bir gazel gibi beyitlerinin ikinci mısraları birbiriyle kafiyelidir. Dört mısralık kıtaların birinci ve üçüncü mısraları da genellikle birbiriyle kafiyeli olur. Türk edebiyatında bu tür kıtalar daha çoktur. Kıtanın beyitlerle yazılan nazım şekillerinden ayrılmasını sağlayan en belirgin özelliği, birinci beytinin mısralarının aynı kafiyede olmaması ve umumiyetle bütün beyitlerinde aynı konunun ele alınmasıdır. Öte yandan bendler halinde yazılan nazım şekillerinin her bendine de kelimenin sözlük anlamından hareketle kıta denilmektedir. Çok sayıda beyitten oluşan (iki beyitten daha fazla olan) kıtalara “kıt'a-i kebîre” denilmektedir. Kıt'a-i kebîreler otuz - kırk beyit kadar olabilmektedir. Bazan kıtanın birinci beytindeki mısralar birbiriyle (musarra'), ikinci beytinin ikinci mısraı birinci beyitle kafiyeli olabilmektedir. Bu şekilde kafiyeli olan kıtalara diğer nazım şekillerinden ayırt

Seyyid Abdullah'ın sülûs- nesih koituklu kıtası (İÜ Ktp., AY, nr. 6474)

edilmesi için “nazım” adı verilmektedir. Çok beyitli olanların gazel ve kasideden farkı nazımın konu bütünlüğü içinde bulunmasıdır. İki beyitten meydana gelen nazımların kafiyelenişi aynı olan rubâiden farkı rubâilerin özel aruz kalıplarıyla yazılması ve daha çok hikemî konuları ele almasıdır. Çeşitli konularda bir bütünlük içinde yazılmakla birlikte bilhassa düşünce, hikmet, nükte ve hicve dair kaleme alınan kıtalar divanlarda “mukattaât” veya “kıtaât” başlığı altında toplanmıştır. Eski Türk edebiyatında hemen her şair kıta yazmış ve bunlara divanında yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), III, 1200-1201; Muallim Nâci, *İstulâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 179-181; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lûgati*, İstanbul 1973, s. 88; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 74; a.mlf., “Arap [Edebiyat]”, *DİA*, III, 290; Jifî Beçka, “qit'a”, *DOL*, III, 155-156; Mecdî Vehbe – Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemû'l-muştalahât-ı'l-Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 164; İ'sad Abdülhâdî Kindî, *Fünûnû's-ş-ş-ri'l-Fârisi*, Beyrut 1402/1981, s. 229-256; Cem Dilçin, *Örneklelerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 202-204; Mişâl Âsi – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemû'l-mufaşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, II, 986, 1189; Hüseyin-i Rezmî, *Envâ-ı Edebi ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsi*, Meşhed 1372 hş., s. 32-33; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1994, s. 42-46; H. Erodoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *TdI. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, sy. 415-417 (1986), s. 412-416; Mustafa İsen, “Kıta”, *TDEA*, V, 337-338.

HASAN AKSOY

KITA (قطعة)

Bir hat terimi.

Hat sanatında belirli ölçülerdeki dikdörtgen kâğıtlara sülüs-nesih, muhakkak-reyhânî, nesta'lik, tevkî', rikâ' hatlarıyla yazılmış yazılar bu adla anılır. Kıtalar, yazımında kullanılan hat cinsine göre isim aldığından sülüsle yazılmış kıtaya sülüs kıta, sülüs-nesih bir arada kullanılarak yazılana sülüs-nesih kıta, nesta'likle yazılmış olana da nesta'lik kıta adı verilir. Ebadı belirli olduğu için kıtalarda bu ölçüye uygun düşen sülüs, nesih, nesta'lik ve muhakkak, reyhânî, tevkî', rikâ' hatları kullanılmaktadır. Buna göre kıtaları ikiye ayırmak mümkündür.

1. Sülüs-nesih kıta, sülüs kıta (nâdiren muhakkak-reyhânî kıta). Bunlar arasında en yaygın sülüs-nesih hatla yazılmış olanıdır. Bunda, üstte sülüsle yazılmış bir

Mahmud Karacadâğî'nin düz nesta'lik kıtası (İÜ Ktp., FY, nr. 3784)

satır ve onun altında nesihle yazılmış üç beş satır bulunur. Nesih satırların uzunluğu sülüs satıra nisbetle daha kısa tutulur (Levha: 1). Nesih satırlarında ve solunda tezhip için bırakılmış boşluklara “koltuk” adı verilir. Böyle hazırlanmış bir kıta daha sonra ince bir mukavvaya yapıştirilerek tezhiplenir; nesih satırlar sağ yukarıdan sol aşağıya mâil olarak da yazılabilir. Eğer dikdörtgen şeklindeki kâğıt dik olarak kullanılacaksa (Levha: 2) yazıyı monotonluktan kurtarmak için son satırın da sülüs hatla yazılması tercih edilir. Bu durumda nesih satırlar iki sülüs satır arasında yer alır. Eskiden kıtanın ortasına bir sülüs satır daha yerleştirildiği olurdu. Bunun gibi sırf sülüsle, hatta muhakkak-reyhânî ile yazılmış kıtalarda da rastlanmaktadır.

2. Nesta'lik kıta. Eğer satırları düz olarak yazılmışsa böyle kıtaya düz nesta'lik kıta (Levha: 3), satırları sola yukarıya doğru meyilli olana da mâil nesta'lik kıta (Levha: 4) adı verilir. İranlı hattatlar bunun yerine, İslâm'dan önce İran'da Süryânîce konuşan hıristiyan topluluklarının tesiriyle Farsça'ya geçmiş olan ve “salîb” (put) mânasına gelen Süryânîce çelîpâ kelimesini kullanırlar.

Sülüs-nesih kıtalarda genellikle Kur'an ve hadislerden parçalar yazılırken nesta'lik kıtalarda şiir parçaları ve ekseriya iki beyitten meydana gelen ve kıta denilen nazım parçaları tercih edilmektedir. Bazen iki beyitten fazla olan şiirlerin yazıldığı da görülmektedir. İran'da hemen hemen bütün nesta'lik kıtaların mâil yazıl-

masına karşılık Türkiye'de düz yazılanlara da rastlanır. Hangi şekil olursa olsun beyitlerin arası satır aralarındaki mesafeye nisbetle biraz daha geniş tutulur ve altın cetvellerle ayrılır. Her iki çeşit nesta'lik kıtada bazan satırların etrafı dışları andıran yarım dâirevî bir şekilde “dendân” denilen çizgilerle çevrilir. Ekseriya bu çizgilerin arası tezhip yapılır ki böyle tezhiplere “beyne's-sutûr” adı verilir.

İster sülüs-nesih, ister sülüs veya nesta'lik hatla yazılmış olsun kıtaların eni ekseriya 10-15 cm., boyları da bunun bir bu-çuk veya iki katı kadardır. Buna göre bir kıta meselâ 10 x 17, 10 x 19, 12 x 17 ölçülerinde olabilir. Bu ölçülerden biraz daha küçük veya büyük olması içindeki sözlerin azlığına çokluğuna, ayrıca kalemin biraz farklı genişlikte olmasına bağlıdır.

Kıta geleneği Araplar'da başlamışsa da onlar geliştirmekte olan hattı ön plana almışlar, onu belirli bir henesi şekil içinde kullanmayı önemli saymamışlardır. Bu sebeple Abbâsiler devrinden kalma eserlerin muayyen bir şekil ve ölçüye bağlı olduğu söylenemez. Eldeki örneklerinden, şekil ve ölçü bakımından kıtanın İranlı hattatlar tarafından geliştirildiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda gelişmeye başlamasıyla nesta'lik yazı kıtalarında bizde görülenlerin dışında şu değişik şekillere rastlanmaktadır: 1. Düz kıtalarda. a) Üst ve altta meşk kalemiyle birer satır, ortada dört satır ince nesta'lik. b) Ufkî dikdörtgen şeklinde az rastlanan şekil. Bunda üstte sağ ve solda ince nesta'likle birer beyit, altta hurde nesta'likle satırlar ve onların sağ ve solunda koltuk makamında minyatür. c) Ufkî dikdörtgen içinde celi nesta'like yakın hatla tek satır. 2. Mâil kıtalarda. a) Üst ve altta meşk kalemiyle birer satır, ortada ince nesta'likle mâil dört satır. b) Üstte meşk kalemiyle mâil dört satır, altta meşk kalemiyle iki satır. c) Sağ ve solda meşk kalemiyle birer satır, ortada mâil ince nesta'lik dört satır. d) Ortada meşk kalemiyle dört satır mâil, iki satır düz, üstte ve altta hurde nesta'likle üçer beyit, sağ ve solda altışardan on iki adet hurde nesta'likle yazılmış beyit ve bunlara yakın daha başka şekiller. 3. İran sülüs ve nesih yazı kıtaları nesta'lik kıtalar kadar çeşitli değildir. Bizdekilerin dışında en fazla rastlanan şekiller şunlardır: a) Üst ve altta iki satır sülüs, sağ ve solda birer satır sülüs, ortada nesih satırlar. b) Üstte bir satır, altta iki satır sülüs, ortada nesih satırlar. Bunlar mâil de olabilir. c) Nâdiren sülüs, nesih ve nesta'lik yazılardan meydana gelmiş kıtalara da rastlanır.